

תוכנית הקורס ורשימת קריאה לקורס

סמסטר 2 שנה 2024

בית ספר: בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה B.A.

משפט, סביבה וסיכוני אקלים בזירה הגלובלית

מרצים/ות:

עו"ד עידית רייטר idot.reiter@post.runi.ac.il

עוזרי/ות הוראה:

עו"ד שיר בוקרה shir.bukra@post.runi.ac.il

מספר הקורס:	3392	סוג הקורס:	שיעור	שעות שבועיות:	2	נקודות זכות:	2
דרישות הקורס:	עבודה מסכמת	קוד קבוצה:	242339200	שפת לימוד:	עברית		

נושאי הקורס

בקורס נציג ונמפה את השפעתו המרכזית של משבר האקלים על סוגיות של ביטחון לאומי, הגירה, תזונה ובריאות הציבור, אוצרות טבע, דמוגרפיה, פעולתם של גופים רגולטוריים, מוסדות פיננסיים, ועוד. במהלך הקורס, באמצעות מקרי בוחן מרחבי העולם, ננתח כיצד זירת המשפט מתעצבת ומתמודדת עם משבר האקלים. נתחיל במבוא משפטי בו נציג את המסגרת הרגולטורית הבינלאומית והישראלית להתמודדות עם שינויי האקלים. לאחר הנחת היסודות המשפטיים, נבחן כיצד מדינות וממשלות שונות מנהלות את משבר האקלים באזורן ואת השפעותיו על ביטחון הלאומי מחד גיסא, ועל המערכת האקולוגית מאידך גיסא.

מטרות הקורס

הקורס יקנה לסטודנטים ולסטודנטיות ידע ויכולת ניתוח בתחום ההתמודדות המשפטית הגלובלית עם

תחום מרתק, חדש ומתפתח. זאת, תוך בחינת סוגיות אקלימיות עדכניות בזירה המקומית והבינלאומית. בתום הקורס יוכלו הסטודנטים והסטודנטיות לעמוד על עקרונות היסוד והכללים הנוגעים לדיני איכות הסביבה בזירת המשפט הבינלאומית והמקומית; להעריך פתרונות והסדרים בראי דיני איכות הסביבה; לנתח בצורה מקיפה ורחבה סיכויי אקלים שונים; לקיים דיון באפשרויות, הכלים והמדיניות שיש לנהוג בתגובה לשינויי האקלים, ועוד.

הקורס יתפרש על פני 11 מפגשים. אורכו של כל מפגש יהיה שעה וחצי, והוא ייערך במתכונת של למידה פרונטאלית. השיעורים ייערכו בליווי מצגת אשר תהיה נגישה לסטודנטים במערכת המודל לאחר כל שיעור. היערכות לשיעור תכלול קריאת פסקי דין, חקיקה, מאמרים ופרסומים שונים של רשויות וגופים ציבוריים ובינלאומיים רלוונטיים.

מבנה ציון הקורס

מבנה הציון:

• 100% - תרגיל מו"מ סביבתי (יתבצע לאורך הסמסטר בשלבים)

הציון בתרגיל יכלול שני רכיבים:

- הצגת פרט בכיתה – 40%.
- הגשת עבודה – 60%.
- ציון מיטיב (בנוסף):
- נוכחות והשתתפות פעילה ואיכותית ב-7 שיעורים – 3 נק', בכפוף לשיקול המרצה.
- נוכחות והשתתפות פעילה ואיכותית ב-9 שיעורים – 5 נק', בכפוף לשיקול המרצה.

תרגיל משא ומתן סביבתי:

הסטודנטים יחולקו ל-11-10 קבוצות. בכל קבוצה יהיו בין 8 ל-10 סטודנטים וסטודנטיות, כשכל סטודנט ית ייצג צד אחד למשא ומתן. הסטודנטים יקבלו מקרה בוחן המדגים סכסוך סביבתי מורכב. על הקבוצה להצליח להגיע להסכם חתום הנותן מענה הולם לטווח ארוך, לסכסוך הסביבתי, ולאחר מכן להגיש מסמך הסכם המייצג את ההסכמות אליהן הגיעה הקבוצה.

ציון בתרגיל:

במהלך שלושת השיעורים האחרונים בסמסטר (שיעורים 9-11) תציג כל אחת מהקבוצות את ההסכם החתום אליו הגיעה, לאחר הגשתו במודל. במסגרת ההצגה הקבוצתית, כל צד להסכם יסביר את עמדתו, האינטרסים שהוא ייצג, ואילו פשרות קיבל. הצגה זו תיעשה באופן פרונטאלי בפני הכיתה, בליווי מצגת. עם העלאת הוראות העבודה למודל, תעלה גם תבנית למצגת הנדרשת. הקבוצות תימדדנה בהתאם למבנה ההסכם ואופן ניסוחו, פירוט, יצירתיות ושימוש בחומרי הקורס לרבות פסקי דין ומחקרים שנלמדו.

שעות קבלת מרצה

עו"ד רייטר (Idit.Reiter@goldfarb.com)

הערות נוספות

מהלך השיעורים:

הקורס יתפרש על פני 11 מפגשים. אורכו של כל מפגש יהיה שעה וחצי, והוא ייערך במתכונת פרונטאלית. השיעורים יערכו בליווי מצגת אשר תהיה נגישה לסטודנטים במערכת המודל לאחר כל שיעור.

היערכות לשיעור תכלול קריאת פסקי דין, חקיקה, מאמרים ופרסומים שונים של רשויות וגופים ציבוריים ובינלאומיים רלוונטיים.

כללי:

הנוכחות בשיעורים אינה חובה, אך היא תיבדק למטרת האפשרות של מתן ציון מטיב, על פי שיקול דעתה של המרצה.

פריטי הקריאה זמינים באתר הקורס - בקיאות בחומר הקריאה, ומוכנות להשתתף בדיון בכיתה על בסיס חומר זה הינן דרישות מהותיות של הקורס.

כלל מערכי השיעורים על הדברים שנאמרו ואזכרו בהם באשר הם, ובכלל זה פסקי דין שנלמדו בשיעור ושאינם מופיעים ברשימת הקריאה, נכללים בחומר המחייב לעבודה, זאת בהתאם לשינוי הדין ולשיקול דעת המרצה.

יש לעקוב בקביעות אחר ההודעות המתפרסמות באתר בלוח ההודעות - במהלך הקורס, ייתכנו שינויים בתוכנית השיעורים או בחומר הקריאה בהתאם להספק בכיתה. שינויים אלה והנחיות אחרות יופיעו בלוח ההודעות במודל של הקורס, ויש להתעדכן בו לפני כל שיעור.

רשימת קריאה

רשימת קריאה:

שיעורים 1-3: מבוא לשינוי אקלים

המאה ה-21 נחשבת לעידן המידע, זרימה אינסופית של נתונים, התפתחויות טכנולוגיות מואצות, העולם ללא ספק מתקדם מהר ואיתו גם החצנות שליליות: התחממות גלובלית, שינוי אקלים ותופעות טבע חריגות. משבר האקלים כבר כאן – מה זה אומר? תחילה נקבל תמונה רחבה של מהי בדיוק התחממות גלובלית, ובין מהו משבר האקלים ונסה להבין מה העתיד צופן בנושא. בהמשך, נלמד מהו המשפט הסביבתי והאקלימי, נסקור את התפתחותו, חשיבותו ואת תשעת עקרונות היסוד שהתפתחו במסגרתו. נסקור את הנושא דרך פסק דין מרתק וחשוב במיוחד שהיווה למעשה הלכה בעלת משמעויות בינלאומיות.

רשימת קריאה:

דינים ואמנות:

- Council of Europe, European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14, 4 November 1950, ETS 5
- United Nations Framework Convention on Climate Change. New York: ..United Nations, General Assembly, 1992
- UNFCCC (1997) Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change adopted at COP3 in Kyoto, Japan, on 11 December 1997
- Paris Agreement to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Dec. 12, 2015, T.I.A.S. No. 16-1104
- IPCC, 2018: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. ocean Waterfield (eds.)]. In Press.
- IPCC, 2019: IPCC Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, V. Masson-Delmotte, P. Zhai, M. Tignor, E. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Nicolai, A. Okem, J. Petzold, B. Rama, N.M. Weyer (eds.)]. In press
- The 2019 Refinement to the 2006 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories was adopted and accepted during the 49th Session of the IPCC in May 2019. It was prepared by the Task Force on National Greenhouse Gas Inventories (TFI) in accordance with the decision taken at the 44th Session of IPCC in Bangkok, Thailand, in October 2016
- IPCC, 2019: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. In press
- IPCC, 2021: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution

of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E. Lonnoy, J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu, and B. Zhou (eds.)]. Cambridge University Press. In Press

- IPCC, 2022: Summary for Policymakers [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, M. Tignor, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem (eds.)]. In: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 3–33, doi:10.1017/9781009325844.001
- IPCC, 2023: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 1–34, doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001
- תזכיר חוק האקלים, התשפ"א-2021..
- הצעת חוק האקלים, התשפ"ג-2023.
- החלטה 542 של הממשלה ה-34, "הפחתת פליטות גזי חממה וייעול צריכת האנרגיה במשק" (20.09.2015 ועדכונה 18.09.2017).
- החלטה 1403 של הממשלה ה-34, "תכנית לאומית ליישום היעדים להפחתת פליטות גזי חממה ולהתייעלות אנרגטית" (10.04.2016).
- החלטת 4079 של הממשלה ה-34, "היערכות ישראל להסתגלות לשינויי אקלים: יישום ההמלצות לממשלה לאסטרטגיה ותכנית פעולה לאומית" (20.07.2018).
- החלטת ממשלה 171/2021 בנושא: מעבר לכלכלה דלת פחמן (25.07.2021).
- החלטת ממשלה 208 של הממשלה ה-36, "מעבר לאנרגיה ירוקה ותיקון החלטת ממשלה" (01.08.2021).
- החלטת ממשלה 286 של הממשלה ה-36, "תמחור פליטות גזי חממה" (01.08.2021).
- החלטת ממשלה 543 של הממשלה ה-36, "האצת תשתיות במסגרת המאבק בשינויי האקלים" (24.10.2021).
- החלטת ממשלה 544 של הממשלה ה-36, "עידוד חדשנות טכנולוגית למאבק בשינויי האקלים" (24.10.2021).
- "מפת הדרכים למשק אנרגיה דל פחמן עד שנת 2050", **משרד האנרגיה** (12.10.2021).
- "תוכנית יישום לאומית להתמודדות עם משבר האקלים 2022-2026", **המשרד להגנת הסביבה** (25.10.2021).

פסקי דין:

- בג"ץ 4128/02 אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' ראש-ממשלת ישראל, נח(3) 503 (2004)

- בג"ץ 7063/23 מגמה ירוקה ו-33 אח' נ' ממשלת ישראל (גבו 19.09.2023) *Juliana v. United States*, 217 F. Supp. 3d 1224 (D. Or. 2016).
- Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area, Costa Rica v Nicaragua, Compensation owed by Nicaragua to Costa Rica, ICJ GL No 150, [2018] **ICJ Rep 15, ICGJ 520** (ICJ 2018), 2nd February 2018, United Nations [[UN]; International Court of Justice [ICJ].
- Friends of the Irish Environment CLG v. The Government of Ireland [2019] IEHC 747.
- *Greenpeace Nordic, Nature and Youth Norway V. The Norwegian Government represented by the Ministry of Energy*, Case no.: 23-099330TVI-TOSL/05, Norway - Oslo District Cour (Filing Date: 2023) ([Held v. State, Court/Admin Entity: Montana \(Filing Date: 2020\)](#)).
- [Czech Republic v Poland \(Mine de Turów\), Case no.: C-121/21, Court of Justice of the European Union \(CJEU\) \(Filing Date: 2020\)](#)
- [NZ Students for Climate Solutions and UK Youth Climate Coalition v. Board of BP, International Criminal Court \(Filing Date: 2022\)](#)
- [Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and others v. Switzerland, Application no. 53600/20 \(Filing Date: 2020\)](#)

ספרות ועיון:

- א' פרז, א' רוזנבלום, 'דיני איכות הסביבה', **משפט בינלאומי** (רובי סיבל ויעל רונן עורכים, מהדורה שלישית, 2016), פרק 28, עמ' 713-744.
- יובל שני, "הזכות לאיכות סביבה ראויה כזכות אדם במשפט הבינלאומי" (297) **המשפט** כרך 1 (תשס"א).
- ד' פיש, צדק סביבתי בישראל: המפגש בין דיני זכויות האדם ודיני איכות הסביבה משפט וממשל, כרך 2 חוברת 2 (תשס"ה – 2004) עמ' 911-943.
- ד' אבירם ניצן, ה' שואף-קולביץ, "ישראל 2050 כלכלה משגשגת בסביבה מקיימת – סקרי עמדות הציבור בנושא משבר האקלים". המכון הישראלי לדמוקרטיה והמשרד להגנת הסביבה (יוני 2021).
- ש'. עפרון, "משבר האקלים: אתגר לסולידריות הבינלאומית", **הערכה אסטרטגית לישראל 2022**, 71-76 (דורר שלום, ענת קורץ עורכים, 2022), המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).
- מבקר המדינה. "דוח מיוחד: פעולות ממשלת ישראל והיערכותה למשבר האקלים התשפ"ב-2021, עמ' 29-58.
- מבקר המדינה "פעולות ממשלת ישראל והיערכותה למשבר האקלים - ביקורת מעקב מורחבת" התשפ"ד-2024.
- Ruppel, O. C. (2013). Intersections of Law and Cooperative Global Climate Governance – Challenges in the Anthropocene. In O. C. Ruppel, C. Roschmann, & K. Ruppel-Schlichting (Eds.), *Climate Change: International Law and Global Governance: Volume II: Policy, Diplomacy and Governance in a Changing Environment* (1st ed., pp. 35–100). Nomos Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv941vsk.8>
- ש. אשכנזי, "לראשונה בישראל: בני נוער מאיימים לתבוע את הממשלה בשל חלקה במשבר האקלים" (**גלובס**, 10.01.2022).

- Wood, M. C. (2022). "On the Eve of Destruction": Courts Confronting the Climate Emergency. *Indiana Law Journal*, 97, 239.
- משבר האקלים והכלכלה הישראלית: אתגרים לצד הזדמנויות, דיוויד צ'ין, מיכאל טקסיאק, נועה גור אריה, ענת ארליך ושיביט אוברמן, McKinsey & Company, 10 בנובמבר, 2022
- [\(The Global Risks Report 2024, World Economic Forum \(January 2024\)](#)
- *Global trends in climate change litigation: 2023 snapshot*, LSE, Columbia Law School and Center for Climate Change Economics and Policy, Authors (Joana Setzer and Catherine Higham). (June 2023)
- [Request for an advisory opinion on the obligations of States with respect to climate change \(Filing Date: 2023.11.28\)](#).
- ועידת האקלים בדובאי 28COP, [המשרד להגנת הסביבה \(28.11.23\)](#).
- החלטה מספר 1261 של הממשלה מיום 14.01.2024, [תמחור פליטות מזהמים מקומיים וגזי חממה, משרד ראש הממשלה](#).
- [הממשלה אישרה את מס הפחמן, עם מספר שינויים, אינווספוט \(24.1.2024\)](#).
- [תקני בנייה ירוקה בישראל, ת"י 5281: התקן הישראלי לבנייה ירוקה, המשרד להגנת הסביבה \(דף זה עודכן לאחרונה בתאריך 20.02.2024\)](#) תרחישי ייחוס לאירועי מזג אוויר קיצוניים בישראל (עדכון מרץ 2023), [מדינת ישראל, משרד התחבורה והשירותים המטאורולוגי](#).
- [המשרד להגנת הסביבה מפרסם כלי חדש: גרסה ראשונית של מפת סיכוני אקלים לאומית, המשרד להגנת הסביבה \(28.1.24\)](#)
- [הקמת מנהלת לשיקום ולפיתוח חבל 'התקומה' ואוכלוסייתו, החלטת ממשלה מיום 19.10.2023 מס' 980, משרד ראש הממשלה \(19.10.2023\)](#)

-
-

משבר האקלים והביטחון האנושי

שיעור 4-5: ניהול משברי אקלים: הגירה, מלחמה ופליטות

משבר האקלים מביא עימו תופעות חריגות בעלות משמעויות רחבות מהותיות. משבר האקלים אינו שונה מכל משבר אחר והוא מחייב ניהול ונקיטה בצעדים אקטיביים. עומסי חום וקור, סופות קיצוניות, בצורות ומחסור במזון ובמשאבי טבע משנים את תוואי החיים בכדור הארץ ומביאים לתחרות על כל משאב קיים. הראשונים להיפגע, כמו תמיד, הם החלשים ביותר, אשר לפתע מקום מגוריהם הפך לבלתי ראוי למחייה. יש האומרים, כי בשנים הקרובות אנו עתידים לראות מספרים הולכים וגדלים של פליטי אקלים המחפשים מקום חדש להתיישב בו. הסיכונים החדשים יוצרים תלות הדדית בינלאומית המצריכה פתרון ברמה הגלובלית. מבלי שנגיע לפתרון מהסוג הזה אנו צפויים לראות שינויים טקטונים בזירה הבינלאומית.

סרטון להצגה: מהגר אקלים, פרק 2 – איפה כולם יחיו? (כאן, 30.04.2023)

-
-

פס"ד מרכזי: [Ridhima Pandey v. Union of India \(March 2017\)](#)

-

רשימת קריאה:

דינים ואמנות:

- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), The 1951 Convention Relating to the Status of Refugees and its 1967 Protocol, September 2011, available at: <https://www.refworld.org/docid/4ec4a7f02.html> [accessed 3 February 2022].
- UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), Legal considerations regarding claims for international protection made in the context of the adverse effects of climate change and disasters, 1 October 2020, available at: <https://www.refworld.org/docid/5f75f2734.html> [accessed 1 February 2022].
- UN General Assembly, International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 999, p. 171, available at: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3aa0.html> [accessed 3 February 2022].

-

פסקי דין:

- [Ioane Teitiota v. The Chief Executive of the Ministry of Business, Innovation and Employment, \[2015\] NZSC 107, New Zealand: Supreme Court, 20 July 2015](#)
- [Native Village of Kivalina v. Exxonmobil Corp., 663 F. Supp. 2d 863 \(N.D. Cal. \(2009\)\)](#)
- [\(Ridhima Pandey v. Union of India \(March 2017\)\)](#)
- [Corte di Cassazione \(Sez. II civile\), I.L. v. Ministry of the Interior and Attorney General at the Court of Appeal of Ancona, 24 February 2021, No. 5022](#)
- Views adopted by the Committee under article 5 (4) of the Optional Protocol, concerning communication No. Communication No. 2918/2016, CCPR/C/130/D/2918/2016, UN Human Rights Committee (HRC), 28 December 2020, available at: <https://www.refworld.org/cases,HRC,5ff49f154.html> [accessed 3 February 2022].
- UNHCR, 'UN Human Rights Committee decision on climate change is a [29] wake-up call, according to UNHCR' (24 January 2020) available at www.unhcr.org/news/briefing/2020/1/5e2ab8ae4/un-human-rights-committee-decision-climate-change-wake-up-call-according.html
- Ragheboom, H. (03 Jul. 2017). The International Legal Status and Protection of Environmentally-Displaced Persons: A European Perspective. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff. doi: <https://doi.org/10.1163/9789004317420>
- M Cullen, 'The Human Rights Committee's Recent Decision on Climate Displacement' Asylum Insight: Facts and Analysis' (February 2020) available at www.asyluminsight.com/c-miriam-cullen?rq=cullen#.X4AnX5NKhbV
- [\(כאן\) Pacific Coast Federation of Fishermen's Associations v. Chevron Corp \(כאן\)](#)

- א. בנבנישתי, ע. כהן, "פרק יג: משפט בינלאומי פומבי". הגישה הכלכלית למשפט 697-748 (עורך אוריאל פרוקצ'יה) (2012).
- ש. אבן, "משבר הקורונה, אסונות טבע ושינויי האקלים בראי הביטחון הלאומי", סביבה, אקלים וביטחון לאומי: חזית חדשה לישראל, 47-35 (עורכים: קובי מיכאל, אלון טל, גליה לינדנשטראוס, שירה בוקצ'ין פלס, דב חנין, ויקטור וייס, 2021).
- ק. קריגל, "ניתוח חברתי של משבר האקלים: האם מתבסס אי-צדק אקלימי ברמה המקומית?" אקולוגיה וסביבה 12(1). 2021.
- נ". מטלון, "רגע לפני האפוקליפסה", ליברל 90, עמ' 31-22 (אוקטובר 2021).
- ש. סמוחה, "תת יבשת בבצורת: כך המשבר בהודו משפיע על התנהגותה של אומה" גלובס 18.1.2020.
- ר. שושן, "מסתכלות למעלה: זירת המלחמה החדשה והמפתיעה של המעצמות", דה מרקר 14.02.2022.
- Tänzler, D., & Carius, A. (2013). Beyond International Climate Negotiations: Climate Diplomacy from a Foreign Policy Perspective. In O. C. Ruppel, C. Roschmann, & K. Ruppel-Schlichting (Eds.), Climate Change: International Law and Global Governance: Volume II: Policy, Diplomacy and Governance in a Changing Environment (1st ed., pp. 259–274). Nomos (Verlagsgesellschaft mbH. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv941vsk.14>
- Global Report on Internal Displacement 2023, Internal displacement and (food security, IDMC (2023
- מסמך של UNHCR 2023 ביטול הסתייגויות לאמנת 1951 ולפרוטוקול שלה מ-1967: [Withdrawing reservations to the 1951 Convention and its 1967 Protocol](#), (UNHCR, (November 2023
- UNHCR: 2023 דוח היערכות חירום

Emergency Preparedness and Response in 2023, UNHCR

- מדריך להגנה בינלאומית על פליטים ולבניית מערכות מקלט ממלכתיות (2017): [A guide to international refugee protection and building state asylum \(systems\)](#), UNHCR (2017
- הדו"ח התקופתי החמישי של מדינת ישראל, מוגש לוועדת זכויות האדם של האו"ם, בנוגע ליישום האמנה הבין-לאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות, [משרד המשפטים](#) (אוקטובר 2019).
- הוועדה לזכויות אדם מסקנות מסכמות לגבי הדוח התקופתי החמישי של ישראל (30.03.2022)
- דו"ח של European Parliament – "המושג 'פליט אקלים' – לקראת הגדרה אפשרית [The concept of 'climate refugee' Towards a possible definition](#), *European Parliamentary Research Service* (October 2023).
- Refugees and displaced people from climate frontlines call for greater (inclusion at COP28, UNHCR (5 December 2023 (כאן)
- Focus Area Strategic Plan for Climate Action 2024-2030, UNHCR (March 2024
- Request for an advisory opinion on the obligations of States with respect

- (to climate change (Filing Date: 2023 IPCC, 2023: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 1-34, [doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001](https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001) **מרשות:**
- Jha, C.K., Gupta, V., Chattopadhyay, U. and Amarayil Sreeraman, B. (2018), "Migration as adaptation strategy to cope with climate change: A study of farmers' migration in rural India", *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, Vol. 10 No. 1, pp. 121-141. <https://doi.org/10.1108/IJCCSM-03-2017-0059>

שיעור 6: ניהול משברי אקלים: ביטחון תזונתי ודמוגרפי

אינספור דו"חות מדעיים מתריעים בזה אחר זה על הנזקים האדירים שבני האדם גורמים למערכות הטבעיות ולסביבה. לא מדובר בנזקים המשפיעים רק על המערכות האקולוגיות אלא גם על קהילות שלמות. אזור הדלתה של נהר המקונג בוויטנאם מהווה ביתם של למעלה מ-17 מיליון תושבים, רובם מתפרנסים מחקלאות ובעיקרה אורז, פירות ים ופירות מטעים. אוכלוסייה חלשה וקשת יום אשר סובלת בשנים האחרונות מאסון אחרי אסון: הצפות, בצורות, תזוזת קו החוף, חדירת מים מליחים ליגדולים, סחף קרקע פוריייה ועוד. לא פלא שבעשור האחרון למעלה ממיליון תושבים נאלצו לנטוש את אדמתם ולתור אחר מזון במקומות אחרים. כיצד מתמודדות ממשלות עם היעדר ביטחון תזונתי ושינוי דמוגרפי הנובע ממשבר האקלים? כיצד רעב מביא לתנועת אנשים על גבי הגלובס ומדוע זאת עלולה להיות הסיבה למלחמה הבאה?

רשימת קריאה:

דינים ואמנות:

- OHCHR, Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, A/HRC/31/52 (2016), at paras. 50-64

פסקי דין:

- In re Greenpeace Southeast Asia et al., 2015 - (Commission on Human Rights of the Philippines, 2015)
- Ashgar Leghari v Federation of Pakistan et al., Lahore High Court, W.P. No. 25501/2015, Order of 4 September 2015
- Mathur v Ontario, 2020 ONSC 6918
- G. Khan Cement Company Ltd. v. Government of Punjab, C.P.1290-L/2019, announced on 15-04-2021

- Climate Reality Project, *TROUBLE IN PARADISE: HOW DOES CLIMATE CHANGE AFFECT PACIFIC ISLAND NATIONS?* (March 14, 2019), <https://climaterealityproject.org/blog/trouble-paradise-how-does-climate-change-affect-pacific-island-nations>
- Rodríguez-Garavito, César, *Litigating the Climate Emergency: The Global Rise of Human Rights-Based Litigation for Climate Action* (June 4, 2021). Cambridge University Press Globalization and Human Rights Book Series, Forthcoming, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3860420> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3860420>
- Haomiao Du, Kim Khoi Dang, Hong Quan Nguyen & Helena F.M.W van Rijswijk (2022) **A framework for reviewing laws and policies for climate resilience: the case of the Vietnamese Mekong Delta**, *Journal of Environmental Planning and Management*, DOI: 10.1080/09640568.2022.2026308
- ד. אדלה, ס. טפר וא. צחור, "ביטחון תזונתי וחוסן לאומי בעידן של אקלים משתנה", **סביבה, אקלים וביטחון לאומי: חזית חדשה לישראל**, 271-301, (עורכים: קובי מיכאל, אלון טל, גליה לינדנשטראוס, שירה בוקצ'ין פלס, דב חנין, ויקטור וייס, 2021).
- א. סופר, "שינויי אקלים, מחסור במשאב המים והביטחון הלאומי", **סביבה, אקלים וביטחון לאומי: חזית חדשה לישראל**, 233-250, (עורכים: קובי מיכאל, אלון טל, גליה לינדנשטראוס, שירה בוקצ'ין פלס, דב חנין, ויקטור וייס, 2021).
- !. חזנאי, ה. סומר, "'אם כל הזכויות': הזכות החוקתית לחיים" (537) **משפט ועסקים** יט (2016) עמ' 614-598.
- אי-פי, "הבירה של המדינה הזו מזהמת ושוקעת בים, אז היא בונה עיר חדשה", **דה מרקר**, 01.2022.
- בלומברג, "מזג האוויר הקיצוני דוחק חקלאים בעולם לשנות הרגלים של שנים", **דה מרקר**, 15.11.2021.
- דוח מסכם - ועדת יישום לשינוי אקלים היערכות מערכות מזון לקראת 2030, כיצד נספק מזון בטוח, בריא, בר-השגה, מגוון ובר-קיימה לכל אוכלוסיית ישראל בכל זמן - כיום ובעתיד, **המשרד להגנת הסביבה** (מאי 2023)
- Achieving SDG 2 without breaching the 1.5 °C threshold: A global roadmap, Part 1 – How agrifood systems transformation through accelerated climate actions will help achieving food security and nutrition, today and tomorrow, In brief. Rome. High Commissioner's report on measures for minimizing the impacts of climate **change** on the right to (food, *United Nations* (1 February 2024)
- Secretary-General's report on the impacts of climate change on the right (to food, *United Nations*, (19 June 2023)

שיעורים 7-8: ESG, SDGs, ECOSIDE, רגולציית אקלים וניהול סיכוני אקלים

בשנים האחרונות גוברת המודעות הגלובלית לקיומם ולהיקפם של סיכוני אקלים, ובתוך כך למשמעויות הכלכליות של סיכונים אלה כלפי תעשיות וגופים שונים. בין הגופים המושפעים מסיכוני אקלים מצויים, בין

היתר, גם מוסדות פיננסיים. כתוצאה מכך, גופי אסדרה בין-לאומיים, בנקים מרכזיים ומפקחים פיננסיים נמצאים בתהליך גיבוש מפת דרכים שתאפשר למערכות הפיננסיות להתנהל באופן נאות בהתחשב בסיכוני האקלים ומשמעויותיהם. כך, נקבעים גם כללי אסדרה וקמות יוזמות וולונטריות שנועדו להטמיע שיקולי סביבה, חברה וממשל (ESG) בהחלטות השקעה ובפעולות עסקיות אחרות ובכך לעודד מעבר ל"כלכלה ירוקה".

Ecocide הוא מושג חדש המתייחס לפגיעה או הרס רחב היקף במערכות טבעיות כתוצאה מפעילות אנושית מכוונת או עקיפה. המדובר במקרים בהם ההפרעה למערכת האקולוגית, או הנזק שנגרם לטבע, הם בקנה מידה גדול במיוחד, המקשה על שיקומן, תוך סיכון האוכלוסיות האנושיות שבאזור. הפגיעה יכולה לנבוע מזיהום סביבתי, הכחדת מינים מן המערכת האקולוגית, השמדת מערכות טבעיות שלמות (יערות הגשם, למשל) וכדומה. בשיעור נעמוד על התפתחותו של המושג Ecocide בזירת המשפט הבינלאומית, ועל התגייסותם של ארגונים בינלאומיים מובילים לבסס אותו כפשע בינלאומי מוגדר אשר יהיה שווה בחשיבותו לפשע השמדת עם ופשע נגד האנושות (Genocide).

רשימת קריאה:

-

דינים ואמנות:

- [Revision of Directive 2008/99/EC Protection of the environment through \(criminal law \(December 2023](#)
- [\(Executive Order on Climate-Related Financial Risk \(20.05.2021](#)
- [. Rept. 117-54 - ESG DISCLOSURE SIMPLIFICATION ACT OF 2021](#)
- [\(European Green Deal \(EGD](#)
- [European Climate Law, Fit for 55 package](#)
- [\(Carbon Border Adjustment Mechanism \(CBAM](#)

[החלטה מספר 1261 של הממשלה מיום 14.01.2024, תמחור פליטות מזהמים מקומיים וגזי חממה, משרד ראש הממשלה.](#)

- [הממשלה אישרה את מס הפחמן, עם מספר שינויים, אינווספט \(24.1.2024\).](#)
- [\(Corporate Sustainability Reporting Directive \(CSRD](#)

[Commission Delegated Regulation \(EU\) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards](#)

- [\(EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive \(CSDDD](#)
- [\(Sustainable Finance Disclosure Regulation \(SFDR](#)
- [EU Taxonomy for Sustainable Activities](#)
- [טיוטת טקסונומיה לסיווג פעילויות כלכליות לפי השפעתן על מטרות סביבתיות מוגדרות \("הטקסונומיה הישראלית"\)](#)

[Directive on empowering consumers for the green transition](#)

[Eco-design regulation](#)

[Directive Promoting repair](#)

- [The Enhancement and Standardization of Climate-Related Disclosures for Investor](#) (SEC B. 253, the Climate Corporate Data Accountability Act
- [B. 261, the Climate-Related Financial Risk Act](#)

פסקי דין:

- [Abrahams \(2017\) Guy Abrahams v. Commonwealth Bank of Australia](#) [VID879/2017 (Fed. Ct. Aus. 2017) [withdrawn]
- [Mark McVeigh v. Retail Employees Superannuation Pty Ltd, Federal Court of Australia, NSD1333/2018, Amended Complaint, 21 Sept. 2018](#)
- [Ewan McGaughey et al v Universities Superannuation Scheme Limited](#)

מסמכים של גופים רגולטורים:

בנק ישראל:

- [אבידן, מכתב המפקח על הבנקים בנושא: "ניהול סיכונים סביבתיים וסיכוני אקלים", בנק ישראל, 01.12.2020.](#)
- [ר. אליאס, מכתב המפקח על הבנקים בנושא: "ניהול סיכונים סביבתיים וסיכוני אקלים", בנק ישראל, 03.02.2021.](#)

רשות שוק ההון, הביטוח והחיסכון:

- [חוזר גופים מוסדיים מספר 2021-9-13 בנושא: "תיקון הוראות החוזר המאוחד – פרק 4 לשער 5" ניהול נכסי השקעה" שיקולי השקעה הנוגעים להיבטים סביבתיים, חברתיים והיבטי ממשל תאגידי ולסיכונים מתפתחים מהותיים\) כגון סיכוני סייבר וסיכונים טכנולוגיים" \(18.11.2021\).](#)

הרשות לניירות ערך:

- [גילוי אודות אחריות תאגידית וסיכוני ESG-מתווה מוצע, הרשות לניירות ערך, אפריל 2021.](#)
- [הרשות לניירות ערך דורשת מהחברות דיווח על סיכוני סביבה ואקלים, אינפוספוט, \(23.5.2023\).](#)

ספרות ועיון:

- [המשרד להגנת הסביבה, "ניהול סיכונים סביבתיים-פיננסיים – סקירה בין-לאומית" \(דצמבר 2020\)](#)
- [דוידוביץ', אילת, רחל, רוסלנה, שכטר, מרדכי, אילון, אופירה, "כיצד ישפיע שינוי האקלים על ענף הביטוח העולמי והישראלי?", אקולוגיה וסביבה, 10, 4 \(דצמבר 2019\), עמ' 57-58.](#)
- [ג'. קניגסברג, "לשלם היום או להפסיד מחר? הזווית הארגונית של שינוי האקלים", אקולוגיה וסביבה, 10, 4 \(דצמבר 2019\), עמ' 57-58.](#)
- [שמיר-צמח, שירי, "הנזק הכלכלי של משבר האקלים", אקולוגיה וסביבה, 10, 4](#)

(דצמבר 2019), עמ' 56-50.

- ע. בוקשפן, "ממשל תאגידי אינטגרטיבי ותוכניות אתיקה – המפתחות לאחריות החברתית והציבורית של התאגיד העסקי" 456-469, **אחריות ציבורית בישראל** (אסא כשר, רפאל כהן-אלמגור ואורי ארבל-גנץ עורכים) 2012
- S. Climate-Related Financial Risk Executive Order 14030, "A ROADMAP TO BUILD A CLIMATE-RESILIENT ECONOMY" OCTOBER 14, 2021
- IMPLEMENTATION OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS – .National Review ISRAEL 2019
- MEASURING DISTANCE TO THE SDG TARGETS – ISRAEL, OECD 2022
- Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G., Drumm, E. (2023). Implementing the SDG Stimulus. Sustainable Development Report 2023. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press, 2023
- תכנית היערכות עירונית לשינויי אקלים, עיריית תל אביב (2020)
- תמיכה ממשלתית בתוכניות היערכות לשינויי האקלים ברשויות המקומיות, יהודה טרואן, מרכז המחקר והמידע (אוגוסט 2023).

- "WHAT IS ECOCIDE?", STOP ECOCIDE INTERNATIONAL" .(<https://www.stopecocide.earth/what-is-ecocide>)
- Hasler O. (2022) Green Criminology and an International Law Against Ecocide: Using Strict Liability and Superior Responsibility to Prevent State and Corporate Denial of Environmental Harms. In: Gacek J., Jochelson R. (eds) Green Criminology and the Law. Palgrave Studies in Green Criminology. Palgrave Macmillan, Cham
- Nicholas Kusnetz, Katie Surma, Yuliya Talmazan, "As the Climate Crisis Grows, a Movement Gathers to Make 'Ecocide' an International Crime . (Against the Environment" (NBC, 07.04.2021
- Tim Lindgren (2018) Ecocide, genocide and the disregard of alternative life-systems, The International Journal of Human Rights, 22:4, 525-549

ניהול סיכוני אקלים

- המשרד להגנת הסביבה, מסמך מדיניות תמחור פחמן בישראל 2021, בעמ' עמ' 16-22.
- כתבה – דו"ח ה-OECD: "רוב הישראלים חשופים לזיהום אוויר כבד" (כאן).
- דליפת/זליגת פחמן (כאן) (כאן)

ספרות ועיון:

- מבקר המדינה. "דוח מיוחד: פעולות ממשלת ישראל והיערכותה למשבר האקלים התשפ"ב-2021, (היבטים כלכליים ופיננסיים של משבר האקלים) עמ' 415 – 435, 440-454.
- מבקר המדינה "פעולות ממשלת ישראל והיערכותה למשבר האקלים - ביקורת מעקב מורחבת" התשפ"ד-2024.
- ע. אוקון, "הקורונה, משבר האקלים ושורת הרווח: הקפיטליזם החדש לפי לארי פינק"

(גלובס, 03.02.2022).

- ע. ארשיד, "השכן מסתיר לי את השמש": גל התביעות שבדרך", (דה מרקר, 15.12.2021).

-
שיעור 9-11: הצגת עבודות